Міністерство охорони здоров'я України

Харківська медична академія післядипломної освіти

Кафедра педагогіки, філософії та мовної підготовки

ЗМІНИ ДО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ ВІД 2019: ОБОВ'ЯЗКОВІ ТА ПАРАЛЕЛЬНІ НОРМИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СЛУХАЧІВ

Харків – 2021

УДК 81’354:616-051

Установа розробник:

Харківська медична академія післядипломної освіти

УКЛАДАЧ:
Каруник К. Д. – канд. філол. наук, ст. викладач кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської медичної академії післядипломної освіти

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Сметана І. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

Подчерняєва Н. Д. – викладач-методист вищої категорії Фахового медичного коледжу Харківської медичної академії післядипломної освіти

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи слухачів відповідає вимогам програми з української мови для медичних фахівців. Посібник має на меті виробити навички грамотного вживання на письмі нових правописних нюансів, упроваджених у редакції «Українського правопису» із 2019 р., а також дає ґрунтовне пояснення факультативних правописних норм. Ілюстративний матеріал допасовано до медичної галузі.

Затверджено Вченою радою Харківської медичної академії післядипломної освіти, протокол № *5* від *30 червня 2021 р.*

© ХМАПО, 2021

© Каруник К. Д., 2021

ЗМІСТ

Питання для контролю вхідного рівня знань…….……..….…4

Вступ…….….…….……..…...…..... 5

Обов’язкові та паралельні норми в «Українському правописі» 2019 р. …... 6

Тренувальні вправи…….……..…….….…….. 18

Питання для завершального тестування……..... 22

Література……..…….……23

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ВХІДНОГО РІВНЯ ЗНАНЬ

1. У чому полягає особливість правописної редакції 2019 р.? [3; 5; 15; 18]

2. З якою метою до правописних норм, затверджених у 2019 р., внесено паралельні варіанти? [3; 18]

3. Які з поданих нижче написань прізвища *Марків* у давальному відмінку відповідають чинній орфографічній нормі? [8; 9; 13; 18]

а) *Маркову*;

б) *Маркеву*;

в) *Марківу*.

4. Як слід писати *пів* з іменниками? [5; 11; 18]

5. Чому слово *проєкт* і спільнокореневі слід писати через «є»?

6. Підкресліть правильно записані власні назви. [18]

Дікенс, *Макензі*, *Трубецький*, *Единбург*, *Гелсінки*, *Конча Заспа*, *Лубні*, *Кременчук*, *з Ірпеня*, *з Бориспіля*, *у Великому Бурлуку*, *з Чернівців*.

7. Розкрийте дужки, вибравши правильний варіант написання.

Фо(йє/є), (йє/є)*на*, *тра*(йє/є)*кторія*, *Ха*(йя/я)*м*, *фе*(йє/є)*рверк*, *ма*(г/ґ)*істр*, (г/ґ)*ін*(г/ґ)*івіт*, *а*(у/в)*тентичний*, *а*(у/в)*тоімунний*, *іна*(у/в)*ґурація*.

8. Вставте пропущені літери (одну або подвоєні приголосні) [18].

Баро___о, ма___а тіла, су___а, і___аціональний, мо___о, Ді___енс, Ма__ензі, то___а, свяще___ик, *Бу__інгемський палац*, *кла___ифікація*, *піднебі____я*, *е___ект*, *е___озія*, *і___аціональний*, *а___лютинація*, *су___ресія*, *пульс Ко___игена*, *підборі___я*, *симптом Квін___е*, *а___устика*, *о___люзія*, *ва___а*.

ВСТУП

Українська мова як державна є обов'язковим складником публічної сфери. Маючи розвинену лексику й фразеологію, сучасну наукову термінологію, багате стилістичне й жанрове розмаїття, українська мова використовується в усіх прошарках суспільного життя. Утім кожній галузі притаманні певні особливості, зокрема – сфері охорони здоров'я, де вживається спеціальна лексика й термінологія (як народна, так і фахова), де зберігаються міцні зв'язки з латинською мовою й міжнародною номенклатурою, де раз у раз виникає потреба в нових одиницях на позначення нових явищ і речей, пов'язаних із повсякденним поступом наукової медицини й методів діагностики та лікування [1; 34].

Першочерговим кроком у підвищенні мовної компетентності медпрацівників є засвоєння принаймні на достатньому рівні орфографічно-граматичної системи української мови [пор. 2; 4], яка зазнала в останні роки деяких змін і нововведень. У 2015–2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти і науки України 24 жовтня 2018 року, а остаточний, затверджений варіант представлено у червні 2019 р.

Мотивацію внесених змін у вступному слові правописна комісія обґрунтовує так: «Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини XX ст. – початку XXI ст. вже стала частиною української орфографічної традиції» [18, с. 4]. Члени правописної комісії також усвідомлюють і спостерігають певні зрушення, що відбуваються в сучасній українській мові: оскільки «змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації», то виникає й «потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих

орфографічних правил». Тим-то перегляд орфографічних норм здійснено з метою «відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми» [18, с. 4].

Частина з нововведень 2019 р. – це спрощення декількох перед тим хибно сформульованих правил, що викликали труднощі через непотрібні винятки. Сюди належить правопис слів із *пів*, *напів*-, *полу*-, правопис іншомовних префіксів, послідовне написання іншомовних слів через «я», «ю», «є», «ї» на місці роззіву й решта дрібніших поправок. Ці правила досить швидко засвоюються мовлянами, що свідчить про доречність і давно назрілу потрібність внесених до правопису змін – «бо найцінніше в правописі, – щоб його не помічати, щоб він не приковував до себе уваги, щоб крізь умовності письма свідомість якнайбезболісніше йшла до думки» [19, с. 6].

Друга низка правописних новел – факультативні чи варіантні норми. Їх запроваджено на знак узаконення тих багаточисленних випадків уживання декотрих правил «соборного» правопису 1928 р., на яких іще від середини 1990-х рр. наполягають високоосвічені українські інтелектуали, оскільки ці риси орфографії й орфоепії є природні, питомі й історично обґрунтовані [22].

Для коректного й грамотного застосування орфографічних норм слід мати певне розуміння того, на яких засадах ґрунтуються правописні правила [20; 21], зокрема й віднедавна запроваджені. Це безперечно допоможе системно сприймати правописні норми і, внаслідок цього, легше запам’ятовувати орфографічні правила. Отож, завдання цього навчально-методичного посібника полягає в якнайдокладнішому і якнайприступнішому описі внесених віднедавна правописних змін з увагою на спрямованість слухачів на фахову медичну тематику та з залученням відповідної лексики для ілюстрування обговорюваних правил.

Обов'язкові та паралельні норми в «Українському правописі» 2019 р.

Нова редакція українського правопису впроваджує низку змін із тих контроверсійних питань, котрі широко й гостро дискутувалися впродовж останніх тридцятьох років [9; 15; 21]. Стаючи на бік досвідчених та ерудованих мовознавців і майстрів слова, члени Національної правописної комісії запропонували українському суспільству декілька обов'язкових нововведень, науково обґрунтованих і відповідних духові української мови, та низку компромісних факультативних правил.

До числа **обов'язкових** правописних змін належать: (1) правило написання слів із невідмінюваним числівником *пів*; (2) спрощені правила написання іншомовних префіксів, (3) спрощене написання деяких запозичених слів із роззівом і [j], (4) спрощення у відтворенні власних іншомовних назв із буквосполученням «ck»; (5) адаптація російських прізвищ прикметникового типу на -*ой*.

Факультативні зміни стосуються в основному до написання слів іншомовного походження (1) через «ґ» / «г», (2) через «ав» / «ау», (3) через «т» / «ф» (грецизми), а також зачіпають (4) відмінювання українських прізвищ із суфіксом -*ів*, та (5) форму Р.в. одн. III відміни іменників.

Правопис різних частин мови з *пів-*, *напів-*, *полу-*

Одним із правил, змінюваним мало не в кожній редакції правопису, було написання частки *пів* – то разом, то окремо, то через дефіс, то з апострофом або з дефісом на місці апострофа. Від 1990 р. слова з *пів* писалися разом, а власні назви – через дефіс. Новий орфографічний кодекс 2019 р. учергове це правило докорінно переінакшує, щоправда, з дотриманням певної логіки [див. §36.1(6); пор. 11].

Трактуючи *пів* як невідмінюваний числівник із значенням «половина», запроваджується правило: писати *пів* + <u>іменник у родовому відмінку однини</u> (тобто – *половина* [від] чого) як будь-яке словосполучення числівника з іменником **окремо**: *пів аркуша*, *пів відра*, *пів відсотка*, *пів години*, *пів дози*,

пів доповіді, *пів Європи*, *пів жмені*, *пів літра*, *пів міста*, *пів ціни*, *пів огірка*, *пів століття*, *пів України*, *пів яблука*. Виняток становить іменник *півбіди*, який не ототожнюється зі значенням ‘половина біди’, але вживається для окреслення ‘не дуже тяжкої, поправної біди’ переважно в розмовному й художньому стилях. Оскільки числівники *третина*, *десяток*, *дюжина*, *сотня*, *тисяча*, *мільйон*, *мільярд* відмінюються як іменники відповідних відмін [§105.11], то з числівником *пів* вони сполучаються аналогічно до іменників – у формі родового відмінка: *пів дюжини*, *пів сотні*, *пів тисячі*, *пів мільйона*. **Окремо** слід записувати засвідчену чи призначену годину доби: (*о*) *пів на шосту*, *пів першої*, *до пів третьої*.

Пишуться **разом** з частиною *пів* <u>іменники в формі називного відмінка</u>, наприклад: *піваркуш*, *півколо*, *півкуля*, *півлітра* (пляшка 0,5 л), *півострів*, *північ*, *півмісяць*, *півсотня*, *півстоліття,* – становлячи єдине поняття. Прикметники, дієприкметники та прислівники [§40.1(8)] з частиною *пів-* також пишуться **разом**: *півгодинний*, *півдитячий*, *півкілограмовий*, *півмільярдний*, *півстолітній*, *півзабутий, опівдні*, *опівночі*, *півпошепки*, *півтемно, у*/*впівголоса*, *у*/*впівоберта, у*/*впівока, у*/*впівсили*. Так само **разом** пишуться іменники, що виражають неподільне, часто переносне значення, у сполученні з прийменниками, приміром: *на півдорóзі*, *з півслóва*, *з півнáтяку*, (слухає) *у піввýха*.

Різні частини мови (іменники, прикметники, прислівники, дієслова й дієслівні форми – дієприкметники й дієприслівники) завжди з *напів-* пишуться **разом** (*напівавтомат*, *напівінвалід, напівлюдина*, *напівпараліч*, *напівфабрикат*; *напівдикий*, *напівпритомний*, *напівпрозорий*, *напівсирий*; *напівжартома*, *напівсвідомо*; *напівдрімати*, *напівлежачи*, *напіврозплющені*), бо це є префікс на позначення ‘частково виявленої прикмети чи властивості’. **Разом** слід писати й лічені іменники з префіксом *полу-*, наприклад: *полубóток* (мн. *полýботки*), *полýденок* (*пóлудень*, *полуднéвий*), *полýмисок*, *полустáнок*.

Правопис іншомовних префіксів.

Послідовно за новим правописом **разом** слід записувати слова з іншомовними префіксами, як-от *анти-, архі-*, *архи-*, *бліц-*, *веб-, віце-, гіпер-*, *гіпо-*, *екс-*, *екстра-*, *контр-*, *лейб-*, *макро-*, *максі-*, *медіа*[1]*-*, *міді-*, *мікро-*, *міні-*, *мульти-*, *нано-*, *обер-*, *полі-*, *преміум-*, *супер-*, *топ-*, *ультра-*, *унтер-*, *флеш-, штаб-* тощо. Це правило в попередній редакції завжди викликало труднощі в запам'ятовуванні написання разом та через дефіс, не мавши за тим ані внутрішньої логіки, ані об'єктивної потреби ускладнювати правопис частини цих префіксів. Відтепер тут спостерігається системність і уніфіковність, наприклад: ***анти****коагуля́нт*, ***анти****інфекційний*, ***архі****бла́ст*, ***архи****єре́й*, ***бліц****опи́тування*, ***веб****сторі́нка*, ***віце****чемпіо́н*, ***гіпер****алгезія*, ***гіпо****глікемія*, ***екс****дире́ктор*, ***екстра****васкуля́рний*, ***контр****адміра́л*, ***контр****пульса́ція*, ***лейб****ме́дик*, ***макро****біо́тика*, ***максі****пальто́*, ***медіа****ресу́рс*, ***медіа****кальцино́з*, ***міді****спідни́ця*, ***мікро****гре́ць* (***мікро****апопле́ксія*), ***міні****ма́ркет*, ***мульти****фо́рмний*, ***нано****скопія*, ***обер****секрета́р*, ***полі****неври́т*, ***преміум****готе́ль*, ***супер****аку́тний*, ***топ****кору́пція*, ***ультра****мікротомія*, ***унтер****офіце́р*, ***флеш****па́м'ять*, ***штаб****кварти́ра*.

Слід, щоправда, розрізняти префікси *архі-* та *архи-*: попри те, що обидва варіанти походять від грецького αρχ, αρχι 'найперший, головний, чільний', служителі православної церкви здавна наполягають на збереженні етимологічного правопису в назвах церковних посад і реалій, тобто писати «и» в таких словах, як *архидия́кон*, *архистрати́г*, *архиєпи́скоп*, *архимадри́т*, *архипа́стор*; натомість у новотворах нецерковного змісту потрібно вживати префікс *архі-*, напр., *архіважли́вий*, *архітві́р*.

Не обійшлося й без дрібних винятків, зокрема, префікс *екс-*, приєднуючись до власної назви, пишеться через дефіс: *екс-Югославія*. У примітці до правила зауважено, що «компонент **топ-** із числівниками не

[1] Латинське з походження слово *медіа* вживається в позиції префікса або зі значенням 'засоби передачі інформації' (від лат. *medium*), напр., *медіагра́мотність, медіамагна́т*, або зі значенням 'середній, серединний' (від лат. *medius*), напр., *медіастиногра́фія*. Проте більш усталеним варіантом для другого значення є префікс *медіо-*, з яким зафіксовано такі, приміром, одиниці: *медіонекро́з*, *медіодорса́льний* тощо.

поєднуваний» [§35.4 (3-4)], хоча ми часто чуємо «топ п’ять політиків», «топ десять знущальних пенальті», «топ двадцять цікавих книг» та ін., – у таких випадках слово *топ* (від англ. *top* ‘вершок, верхів’я’) слід писати окремо, як це заведено в самій англійській мові.

Правопис запозичених слів із роззівом

Запозичуючи іншомовні одиниці й терміни, українська як і багато інших мов здебільшого пристосовує, адаптує відмінні фонетичні й граматичні особливості запозик до своїх питомих особливостей. Однією з таких незвичних і неприродних рис для української фонологічної системи є т. зв. роззів або гіятус (лат. *hiatus*), тобто сполучення двох і більше голосних звуків на початку чи в середині слова, які не становлять звукової єдності (типу дифтонгів), напр., *д**іа**лог*, *л**ауреа**т*. У вимові таких двозвуків часто виникає або заповнення роззіву вставним сонорним приголосним ([д'ɨ̯ал́ог]), або наближення одного з двох голосних до сонорного приголосного ([ла́ўре^{и}ат]). Зваживши на цю особливість української мови, упорядники нового правопису звели до логічного відтворення низки запозичених слів, написання яких частково спростили.

Задля дотримання послідовності в усіх словах, похідних від латинського кореня *-ject-*, аналогічно до незмінного його відтворення через «є» у таких словах, як *тра**єкт**орія*, *ін’**єкц**ія*, (*ін’**єкт**ор*, *ін’**єкт**увати*) *об’**єкт*** (*об’**єкт**ивний, об’**єкт**ивізм, об’**єкт**ивізація*), *об’**єкт**ив*, *суб’**єкт*** (*суб’**єкт**ивний*, *суб’**єкт**ивізм*), найновіша редакція українського правопису до цього ряду однокореневих слів додає ще слова *про**єкт***, *про**єкт**ор*, *про**єкц**ія*, *про**єкт**увати* [пор. 5]. Слово *проєкт* походить від латинського *pro-ject-um*, що означає “вперед кидання”. Не випадково корінь *-ject-* в більшості європейських мов зберігається в латинському написанні з літерою «j» попереду («ject» / «jekt»).

Цим же правилом – про відтворення в запозичених чи іншомовних словах звука [j] перед голосним чи між голосними – регламентується дальше

послідовне спрощення. Досі вимагалося розрізняти написання ***Гойя***, *Сав**ойя***, але *л**оя**льний*, *паран**оя*** і *секв**оя***, ***Фейє**рбах*, але *фе**є**рверк* і *конв**еє**р*, *Х**айя**м*, але *фа**я**нс*, *фо**йє***, *Со**йє**р*, але *Но**є**р*, проте чіткого правила для цього не було – доводилося або вивчити ці слова на зубок, або щоразу гортати правопис чи орфографічний словник. Непоясненність різного відтворення однакових буквосполучень (а тим більше звукосполучень, зважаючи на фонетичний принцип українського письма) спирається на традицію переписувати правила відтворення чужомовних слів з російської орфографії.

Завдяки численним лінгвістичним дискусіям, що точилися впродовж останніх років це правило нарешті набуло системності й водностайнення: на початку слова та після голосного в іншомовних власних і загальних назвах слід уживати відповідних українських літер «я», «ю», «є», «ї» для відтворення роззіву з інтервокальним [j] – у такий спосіб витримується принцип транскрибування (звукового відтворення). Тим-то ці слова за нормою 2019 р. пишуться послідовно так: *бу́єр* (човен на ковзанах), *ва́я* (лист папороті), *конве́єр*, *круї́з*, *лоя́льний*, *моза́їка*, *парано́я*, *пле́єр*, *плея́да*, *саквоя́ж*, *секво́я*, *фая́нс*, *фла́єр*; *Гаї́ті*, *Го́я*, *Єйтс*, *Іса́я*, *Кає́нна*, *Ма́єр*, *Рамбує́*, *Саво́я*, *Со́єр*, *Феєрба́х*, *Хая́м*, *Хеєрда́л* [див. §126].

Нововведення в правописі іншомовних особових імен

Деякі нововведення у редакції українського правопису 2019 р. зачепили написання іншомовних прізвищ. З одного боку, запроваджено спрощене написання англомовних власних імен: відтепер буквосполучення «ck» в мові-оригіналі слід передавати в українській транслітерації однією літерою «к», позаяк в англійській мові буквосполучення «ck» позначає один звук [k] і жодного подвоєння в цьому випадку не відбувається. Тому такі здавна відомі прізвища, як *Ді**к**енс*, *Те́**к**ерей*, *Бу́**к**інгем*, за новим правилом слід записувати послідовно з однією літерою «к». Подвоєння «кк» зберігається лише в прізвищах з початковим формантом *Мак-* (*Мас*, *Мс* у мові-оригіналі), приєднаного до основи, що починається з літер на позначення звука [k],

напр.: *Маккéйн* ← McCain, *Маккíнлі* ← McKinly, *Маккáртні* ← McCartney, *Маккéнзі* ← McKenzie, *Маккéнна* ← McCanna [§128.4].

Українізації зазнали російські прізвища прикметникового типу на *-ой*: *Донскóй*, *Костромскóй*, *Крутóй*, *Толстóй*, *Трубецкóй*. У таких прізвищах потрібно відтепер міняти закінчення *-ой* на українське *-ий* у називному відмінку, напр. *Крут**ой*** (рос.) → *Крут**ий*** (укр.). Жіночі форми відповідних прізвищ тотожні українським прикметникам жін. роду: *Бєл**а***, *Дон**ськá***, *Крайн**я***. Суфікси *-ск-* і *-цк-* у таких прізвищах також уподібнюються у вимові й написанні до українських суфіксів *-ськ-* та *-цьк-*: *Дон**ской***, *Дон**ская*** (рос.) → *Дон**ськúй***, *Дон**ськá*** (укр.), *Луговская* (рос.) → *Луговськá* (укр.), *Трубе**цкой*** (рос.) → *Трубе**цькúй*** (укр.). Винятком залишається прізвище російських письменників родини Толстих, яке в називному відмінку зберігає звичне написання *Толст**ой***, *Толст**á*** [§144.11]. Відмінюються ці прізвища як прикметники, напр., *Донськ**ого***, *Костромськ**ого***, *Крут**ого*** (Р. в. і З. в.), *Донськ**ому***, *Костромськ**ому***, *Крут**ому*** (Д. в. і М. в.), *Донськ**им***, *Костромськ**им***, *Крут**им*** (О. в.); *Бєл**ої***, *Донськ**ої***, *Островськ**ої*** (Р. в.), *Бєл**ій***, *Донськ**ій***, *Островськ**ій*** (Д. в. і М. в.), *Бєл**ою***, *Донськ**ою***, *Островськ**ою*** (О. в.).

Новою дрібничковою, ледве чи поясненною, але обов'язковою є вимога писати слово *священик* з двома «н», тобто *свящé**нн**ик*. Це слово віднесено до загального правила правопису подвоєння приголосних при збігові однакових літер на межі твірної основи та суфікса твореного прикметника чи іменника [§29.1 (3)] – за схемою *кінь* + *-ний* → *кí**нн**ий*, *година* + *-ник* – *годú**нн**ик*, *письмен-* + *-ник* → *письмé**нн**ик*, отже: *священ-* + *-ний* → *свящé**нн**ий*, *священ-* + *-ник* → *свящé**нн**ик*.

Слово ***Святвéчір*** відтепер слід записувати з великої літери, так само, як і багато інших релігійних свят і реалій, наприклад: *Божий промисел*, *Петрівка*, *Покрова*, *Страсна п'ятниця*, *Страсний тиждень*, *Спасівка*, *собор Святого Петра* [див.§53]. Водночас *Святвечір* належить до переліку складноскорочених слів, які пишуться разом [§35.4 (1)].

Запровадження варіантного написання.

Беручи до уваги тенденції, віддзеркалені в живій мовній практиці, нова редакція правопису розширює межі використання орфографічних варіантів. З одного боку, варіантність є ознакою неусталеності мовної норми, та з другого боку – це й ознака розбудованої стилістичної системи літературної мови. Елементи варіантності у літературній нормі свідчать про її динамічність і рухливість та є джерелом постійних мовних змін, що відображають пошуки адекватних засобів мовного вираження [16, с. 420].

Пропозицію запроваджувати деякі правописні варіанти кодифікатори пояснюють тим, що варіативність – це органічна частина мовного кодексу, притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Зрештою, хіба цього явища не відбивають дублетні форми, на зразок, ***в**міння* / ***у**міння*, ***в**читель* / ***у**читель*, *л**ля**ний* / *л**ьня**ний*, *ме́то**д*** / *мето́д**а**, батьк**у*** / *батьк**ові***?

При відмінюванні чоловічих прізвищ із суфіксом *-ів* слід додержуватися правила чергування *і* : *е*, *і* : *о* наприклад: *Коваліі́в – Коваліе́ва* (Р.в., З.в.) – *Коваліе́ву* (Д.в.) – *Коваліе́вим* (О.в.) – *Коваліе́ві* (М.в.); *Я́ні**в** – Я́не**ва** – Я́не**ву** – Я́не**вим** – Я́не**ві***; *Па́нькі**в** – Па́нько**ва*** (Р.в, З.в.) – *Па́нько**ву*** (Д.в.) – *Па́нько**вим*** (О.в.) – *Па́нько**ві*** (М.в.). Хоча найновіша редакція українського правопису допускає штучний рівнобіжний варіант без чергування (напр., *Коваліва – Коваліву – Ковалівим* etc. [18, с. 166]) начебто для того, щоб відрізняти в непрямих відмінках прізвища на *-ів* та *-ов* [13, с. 94], це насправді є розмиттям однієї зі стрижневих закономірності української мови та відтворенням безграмотного слововжитку, яке виявляється в нівеляції чергування голосних і приголосних не тільки в прізвищах, а й в інших словах[2]. Глибоку обізнаність і чуття мови мусить мати лінгвіст задля розрізнення справжніх мовних тенденцій та щирого мовного нехлюйства, щоб побачити в мові явища системні на тлі поширеної тепер неосвіченості. Цю правописну новинку також можна зарахувати до спрощень, та, на відміну

[2] Ця прикра тенденція зусиллями малоосвічених мовлян поширилася навіть на чоловіче ім'я *Яків*, у корені якого узвичаєно й традиційно відбувається чергування голосних *і*:*о* при відмінюванні: *Як**о**ва*, *Як**о**ву*.

від інших спрощених у новій редакції правил, цей пункт суперечить самій природі української мови. Чергування голосних ще не занепадає, занепадає рівень освіти. Тому слід обережно фіксувати й визнавати нормою поширювані явища живої мови, «бо інакше можна узаконити все, що з'явилося в ній унаслідок "суржикізації" мовлення значної частини населення України» [9, с. 78].

У цьому правилі спрацьовує, зрештою, той самий закон, що й при відмінюванні топонімів із суфіксом *-ів* – оскільки нормою є один варіант *Льв**о**ва*, *Ки**є**ва*, аналогічно слід відміняти й прізвища прикметникового типу на *-ів*: *Прокоп**і**в – Прокоп**о**ва*, *Матві**ї**в – Матві**є**ва*.

Низка слів латинського походження з буквосполученням «au» допіру не має одностайного правописного трактування, що й породило паралельне вживання таких слів, як *ін**ав**гура́ція* / *ін**ау**гура́ція*, тощо. Аналогічне подвійне написання поширилося відтепер іще на декілька слів того ж походження: ***а**удито́рія* / ***ав**дито́рія*, ***а**дієнція* / ***ав**дієнція*, *л**а**уреа́т* / *л**ав**реа́т*, *п**а́у**за* / *п**а́в**за*, *ф**а́у**на* / *ф**а́в**на* [§131]. Неспроможність у цьому випадку запровадити один правописний варіант ґрунтується на тому, що українська нормативна вимова буквосполучення «ав/у» (= au) у цих запозиченнях передається губо-губним нескладовим сонорним звуком [ў], який займає проміжну позицію між приголосним [в] і голосним [у]. В українській фонології звук [в] класифікується саме як губо-губний сонорний і в позиції між голосним і приголосним та наприкінці слова вимовляється як нескладовий [ў], пор.: *вівці* [вíўц'і], *ковдра* [кóўдра], *завдання* [заўда́н':а]. З огляду на це, написання запозичених із латини й греки одиниць через «ав» на місці «au» (*автобіогра́фія*, *авторите́т, автохто́н, автоскопі́я*, *автопсі́я*, *автоінфе́кція*, *автопла́стика*, *авди́тор*, *авдіо́граф*, *ла́вра* тощо) є обґрунтованим, логічним і послідовним кроком [пор. 7, с. 33] – слід лише правильно вимовляти в цій позиції звук [в] як губо-губний.

Але слова, запозичені з інших європейських мов, та власні назви іншомовного походження зберігають написання «ау», «оу» на місці

дифтонгів [au], [ou] ([əu]): ***а**утса́йдер*, *бр**а́у**нінг*, *Джорджт**а́у**н*, *К**а́у**нас*, *Кл**а́у**с*, *м**а́у**зер*, *П**а́у**елл*, *П**а́у**ль*, *сн**о́у**борд*, *Ф**а́у**ст*, *фр**а́у***, *ш**о́у***.

Вимовою, наближеною до мови-джерела запозичених одиниць, пояснюється й інша варіативна правописна норма – вживання літери «ґ» паралельно з узвичаєною перед цим нормою. Допіру поширилась практика останніх років, заведена деякими видавництвами та періодичними науковими виданнями, писати через «ґ» не лише власні іноземні назви (як-от, *Ге́мінґвей*, *Маґела́н*, *Сарама́ґу*), але й загальні, зокрема, термінологічні (*аґе́нт*, *арґуме́нт*, *ґінґіві́т*, *інтеліґе́нт*). Упорядники словників медичної термінології (див. напр., «Українсько-латинсько-анґлійський медичний енциклопедичний словник» у 4-х томах, «Російсько-український медичний словник з іншомовними словами») дедалі частіше наважуються і вдаються до написання термінів через «ґ» [див. 10], хоч і не завжди грамотно та послідовно. Ця тенденція дала правописній комісії впевненість у тому, що українські інтелектуали готові до поправного вживання цієї літери у словах іншомовного походження. Щоправда, для коректного правопису запозичених слів через «ґ» слід досить добре знати як засади українського правопису, так і фонетику тих мов, із яких відбувається доплив запозичень[3].

Схожий випадок із написанням слів грецького походження. Історія запозичень в українській мові засвідчує довготривале неприйняття фонеми *f*, яку в чужомовних словах заступалося то звуком [х] (напр., ***Х**има*, ***Х**ома*, ***х**ура*), то – [п] (напр., *Сте**п**ан*, ***П**илип, **п**ляшка*), то [т] (напр., ***Т**аїсія*, ***Т**екля*, ***Т**еодор*), або африкатою [хв] (напр., ***хв**иля*, ***хв**іртка*, *язиката **Хв**еська*, ***Хв**исюк*), що часто й дотепер трапляється в діалектній вимові (напр., *прохвесор*, *хвабрика*, *Хведір*). Така заміна відбувалася тому, що у самій фонологічній системи українських діалектів тривалий час відсутньою була фонема *f* [див. 23]. Проте за посередництва церковнослов'янської, польської

[3] Коли це правило заводили в «Український правопис» 1928 р., головним критерієм служили два джерела: латинська та грецька мови. Слова, з першої з літерою «g» в оригіналі передавати треба через «ґ», тоді як грецькі запозичення зберігали «г». Помічними в цій справі були правописні словники Григорія Голоскевича (1930) й Овсія Ізюмова (1931).

та російської мов українська запозичила чимало власних назв і абстрактних понять зі звуком [ф].

У цьому довготривалому процесі засвоєння нового звука усталилася й певна закономірність: у словах грецького походження літера «φ» (фіта) традиційно передається через букву «ф» (напр., *філософія*, *факультет*), а літеру «θ» (тета) позначали в запозиченнях із греки літерою «т» (напр., *Ага**т**ангел*, *А**т**ени*, *ди**т**ирамб*, *е**т**ер*, *ка**т**едра*, *Мар**т**а*, *мі**т**, **орт**ографія*, *ор**т**опедія*, ***Т**ессалія* тощо). Це правило зафіксовано було в «Українському правописі» 1928 р.

У російській мові запозичення з грецької відбувалися не завжди закономірно й послідовно [12, с. 110], тому частина слів через тету «θ» засвоювалася то з [ф], то з [т] на її місці, що й породило низку розбіжностей (напр., *библио**т**ека*[4], *ор**т**опедия*, *ри**т**м*, *э**т**еризация*, *э**т**ика*, але *ор**ф**ография*, *А**ф**ины*, *ка**ф**едра*, *Мар**ф**а*, *ри**ф**ма*, ***Ф**екла*, ***Ф**ессалия*, *э**ф**ир*). У 1930-х рр. провідною лінією мовного водностайнення для білоруської та української мов плекано принцип взорування правопису запозичених слів на правилах, усталених у російській мові. До цього водностайнення належали й грецизми з тетою, які після 1933 р. писатися стали за російськими зразками [9, с. 76].

Правописна комісія, яка працювала над останньою редакцією орфографічних правил, колегіально дійшла згоди, що написання грецьких слів із тетою слід відтворювати за нормою 1928 р., та, зважаючи на практику, що панувала останні майже дев'яносто років, – передавати літерою «ф» і фіту, і в більшості випадків тету, дозволила орфографічну варіантність. Не схиляючи українську громадськість перевчатися, члени правописної комісії вдалися до компромісу: повернули до життя автентичне правило, яке можна застосовувати рівнобіжно з недавнім, але дотримуватися потрібно одного з паралельних варіантів послідовно.

У 1930-х рр. радикальної зміни зазнала й граматична структура української мови, зокрема, перебудовано відмінкову парадигму іменника. До

[4] У староросійській мові кінця XVI ст. це слово ще писалося як *вивлеофика* [9, с. 76].

цієї видозміненої системи відмінювання користувачі української мови тим часом призвичаїлися, але не все в ній своє й природне. Члени правописної комісії запропонували черговий компроміс задля відродження питомих українських форм. Мова йде про закінчення *-и* в Р.в. одн. іменників ІІІ відміни на *-ть* (напр., *гі́дност**и***, *незале́жност**и***, *сме́рт**и***) й іменників *кров*, *любов*, *осінь*, *сіль*, *Русь*, *Білорусь*. Закінчення *-и* в цих словах – органічна риса в системі відмінювання українського іменника жін. роду на приголосний [пор. 9, с. 51-56], але через несхожість із російським закінченням цю рису в 1933 р. відкинуто під наличкою «шкідливої» та «націоналістичної». На письмі новий, накинутий ззовні директивною вказівкою варіант нехай і защепився напрочуд швидко (у першу чергу, через пресу [17, с. 313-330]), та в усному мовленні ця риса не занепадає [пор. 9, с. 56].

Тим-то кодифікатори української мови переконані: «можна прийняти зміну закінчення в іменниках третьої відміни, адже наявність **-и** в родовому відмінку однини підтримується старою прислівниковою формою *бе́звісти*. Тому варто прийняти тут слова з закінченням **-и**: *ра́дости*, *го́рдости* (як і *со́ли*, *любо́ви* і под.). Тим самим можна уникнути омонімічності з іншими відмінковими формами (давального та місцевого відмінків)» [3]. Але затверджено це правило не як єдиночинне, а як рівнозначний варіант до попередньо узвичаєного.

Чимало досвідчених мовознавців, філологів і викладачів-мовників сходяться на думці, що «система словозміни іменників у сучасній українській мові потребує пильної уваги фахівців і з погляду вивчення історії, сучасного стану, й особливо – перспектив її розвитку». Вони також переконані, що до «Українського правопису» слід «повернути питомі найвиразніші національні особливості, зневажені в епоху тоталітаризму» [6, с. 156-157].

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

І. ***Розкрийте дужки, запишіть слова разом, окремо, через дефіс***.

(пів)години – _____, на(пів)дорозі – _____,
(пів)вісь – _____, на(пів)градуса – _____,
(пів)ока – _____, (пів)таблетки – _____,
(пів)біди – _____, на(пів)сонний – _____,
(пів)дужжя – _____, (полу)день – _____,
(пів)автомат – _____, (пів)дюймовий – _____,
за(пів)ціни – _____, (полу)станок – _____,
(пів)живий – _____, (пів)куля – _____,
(пів)дарма – _____, на(пів)заплющений – _____,
(пів)захисник – _____, (пів)ліктя – _____,
(пів)ніч – _____, пів)річчя – _____,
у(пів)голоса – _____, з(пів)слова – _____,
(пів)тінь – _____, (пів)тон – _____,
(пів)третяста – _____, (пів)фінал – _____,
(пів)пальто – _____, на(пів)божевільний – _____,
(пів)дози – _____, у(пів)вуха – _____,
за(пів)ніч – _____, по(пів)грама – _____,
по(пів)щина – _____, в(пів)оберта – _____.

ІІ. ***Вставте пропущені літери***.

Ла_рентій, Порше Ка_н, де_онізатор, бу_рак, іна_ґурація, ма_ток, про_кція, а_тоімунний, б_нале, Па_ло, ка_учук, ре_страція, фа_нівський, фа_нс, Фе_рбах, бе_рит, ор_одоксальний, ор_одонтія, де_ферентація, а_ді_нція, флю_д, а_топсія, діано_, ор_ограма, ко_бой, ка_лі, ді_толог, фл_орографія, бо_нг, ко_фіці_нт, а_тохтонний, ф_є, ге_на, гі_на, фр_єр, гіпернатрі_мія, _уля, _уля, а_тентичний, ка_е_еризація, па_ос, Е_іопія.

III. ***Прочитайте пари слів і підкресліть варіант написання, який відповідає останній правописній нормі (два правильні варіанти, з огляду на дозволену паралельність, також допустимі).***

маґістр – магістр
Марфа – Марта
ефірофікація – етерифікація
аутограф – автограф
футро – хутро
гоїння – гоєння
дитирамб – дифірамб
вайя – вая
орфоскопія – ортоскопія
автогіпноз – аутогіпноз
евкаріоти – еукаріоти
гатунок – ґатунок
зигзаг – зиґзаґ
самотності – самотности.

IV. ***З поданими нижче префіксами іншомовного походження складіть і запишіть по три слова.***

анти- _____, _____, _____;
архі- _____, _____, _____;
архи- _____, _____, _____;
бліц- _____, _____, _____;
веб- _____, _____, _____;
віце- _____, _____, _____;
гіпер- _____, _____, _____;
гіпо- _____, _____, _____;
екс- _____, _____, _____;
екстра- _____, _____, _____;
контр- _____, _____, _____;
макро- _____, _____, _____;
медіа- _____, _____, _____;
мікро- _____, _____, _____;
міні- _____, _____, _____;
преміум- _____, _____, _____;

супер- _____, _____, _____;

топ- _____, _____, _____;

ультра- _____, _____, _____;

флеш- _____, _____, _____.

V. Прочитайте пари слів та складіть словосполучення або речення так, щоб змінити відмінкову форму одного або двох слів у кожній парі.

Наприклад: *Григорій Марків* / *Тернопіль* → *Будете в Тернопо**л**і, провідайте Григорія Марк**о**ва*.

1) Сашко Яцків / Маріуполь

_____.

2) Олександр Білокінь / Чернігів

_____.

3) Юрій Паньків / Рівне

_____.

4) Віктор Каськів / Київ

_____.

5) Михайло Марцінків / Крижопіль

_____.

6) Ігор Семенів / Овідіополь

_____.

7) Яків Матвіїв / Чернівці

_____.

8) Степан Кривоніс / Кам’янець-Подільський

_____.

9) Маріанна Сеньків / Золочів

_____.

VI. ***Прочитайте та відредагуйте текст.***

У минулому році я їздив на підвишення кваліфікації до Тернопіля, познайомився там із колєгами з Чернівець, Івана Франківська, Берегова, Рахіва, Самбіра. Одну лекцію читав нам професор Герман Сєдой з Сан Галєнського університету. Він сам родом з Катовіце, але вчиться поїхав до нюрнбергського університету, потім мав докторські студії в Цюрісі, викладав у Брні та Празі. Досвічений – не те слово!

VII. Перекладіть і запишіть текст українською мовою.

Николай Сергеевич Трубецкой – выдающийся лингвист, историк языка, славист, теоретик структурализма, один из идеологов и основателей Пражской фонологической школы. Трубецкой играл ведущую роль в становлении лингвистики как новой особой научной дисциплины. Главный научный труд Трубецкого, в котором он заложил ее фундамент, – «Основы фонологии» (1939). В нем были введены такие базовые для фонетики понятия, как фонема, оппозиция, классификация оппозиций, корреляция, маркированность / немаркированность, дифференциальный признак, нейтрализация фонем и др.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____.

ПИТАННЯ ДЛЯ ЗАВЕРШАЛЬНОГО ТЕСТУВАННЯ

1. Чим пояснюються внесені останньою редакцією правописні зміни? [3; 18]
2. Які обов'язкові зміни вносить орфографічна редакція 2019 р.? [11; 18; 21]
3. Чому деякі нові норми правопису мають варіантний характер? [3; 5; 11; 18; 21]
4. Які обмеження встановлено для використання варіантних форм? [3; 21]
5. Які нові зміни запроваджено в правописі прізвищ? [18]
6. Чому частина змін носить факультативний характер і не поширюється на всі функціональні стилі? [3; 15]
7. Які правила зазнали спрощень?
8. Як за новим правописом слід писати іменники з *пів-*, *напів-*, *полу-*? [11; 18; 21]
9. Чому слід писати *проєкт* і *орт**о**грама*? [9]
10. Поясніть правило чергування в українських прізвищах на *-ів*.
11. Чому як варіант дозволено вживати прізвища прикметниково типу на *-ів* без чергування *і* : *о* (*і* : *е*) в суфіксі?
12. Коли в англійських власних назвах пишеться «к» та «кк»? [18]

ЛІТЕРАТУРА

1. Ждан В. М., Дворник В. М., Старченко І. І., Бєляєва О. М. Medĭcus nihil aliud est, quam anĭmi consolatio: Комунікативна компетентність лікаря як один із основних критеріїв його професіоналізму. *Збірник статей V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи» (19-20 листопада 2020 р.)*. Полтава, 2020. С. 3-13.
2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19.
3. Калашник В. Про можливі часткові зміни в сучасному українському правописі. URL: https://r2u.org.ua/node/133.
4. Каруник К. Д. Мовна освіта медичних фахівців у контексті закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». *Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті. Матеріали Міжнародної наук.-методичної Інтернет-конференції (14-15 травня 2020 р.)*. Харків, 2020. С. 253-257.
5. Коваль Н. Проєкт, пів Києва, онлайн та фемінітиви. Що там у новій редакції правопису? *Українська мова та література*. 2019. № 6. С. 32-38.
6. Ковтюх С. Перспективи розвитку системи словозміни іменників у сучасній українській мові. *Наукові записки*. 2019. Серія: Філологічні науки. Вип. 175. С. 153-157.
7. Кочерга О. Новий правопис і задавнені правописні проблеми термінології. *Проблеми української термінології: Збірник наук. праць XVI Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 1-3 жовтня 2020 р.)*. Львів, 2020. С. 32-35.
8. Лесюк М. Мова чи язик? Івано-Франківськ, 2017. 414 с.
9. Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Київ, 2002. 117 с.
10. Пиріг Л. Українська мова у сфері медицини в Україні – минуле і сучасність. *Праці Наукового товариства імені Шевченка*. 2014. Т. 38: Лікарський збірник. Медицина і біологія. Т. 24. С. 110-116.

11. Пирога Н. Г. Про зміни правопису слів з пів-, напів- (пол-, полу-) в українській та російській мовах. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2014. Серія «Філологічні науки». № 1 (7). С. 246-251.
12. Протасов М. Об упорядочении и унификации античной транскрипции собственных имен и исторических терминов в истории античного мира. *Вестник древней истории*. 1940. № 1. Стр. 102-113.
13. Про український правопис і проблеми мови. Збірник доповідей мовної секції 16-ої Річної Конференції Української Проблематики. Урбана-Шампейн, 20-25 червня 1997 р. Нью-Йорк; Львів: НТШ, 1997. 235 с.
14. Стойкова Г. Г. Мовна стійкість в Україні: основні аспекти. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Т. 2. № 26. С. 178-186.
15. Трегуб Г. Хвороби зростання. Чому правописні реформи є нормальним явищем для життя мови. *Український тиждень*. 2019. № 24. С. 30-31.
16. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. 824 с.
17. Українська мова: унормування, розунормування, перевнормування (1920–2015). Харків: ХІФТ, 2018. 713 с.
18. Український правопис (Офіційний текст). Київ, 2019. 352 с.
19. Шевельов Ю. Відкритий лист у відповідь на закритий лист. *Нові Дні*. 1983. № 401-402. С. 3-6.
20. Шевельов Ю. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису. *Мовознавство*. 1995. № 2-3. С. 3-9.
21. Ющук І. Оновлений правопис. *Дивослово*. 2020. № 1. С. 27-30.
22. Karunyk K. The Ukrainian Spelling Reforms, Half-reforms, Non-reforms and Anti-reforms as Manifestation of the Soviet Language Policy. *Studi Slavistici*. 2017. Vol. XIV. P. 91-110.
23. Shevelov G. Y. On the history of a sound that has no history (*f* in the Ukrainian Language). *Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik. Prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani 30. junija – 2. julija 1977*. Ljubljana, 1977. S. 419-432.